

AUTEURS

Ron van Wonderen

Hanneke Felten

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

DECEMBER 2020

HET WAT EN WAAROM VAN SOCIAAL CONTACT TUSSEN MENSEN DIE
VERSCHILLEN IN AFKOMST EN RELIGIE

WAAROM CONTACT WERKT

Ontmoetingen tussen mensen die van elkaar verschillen in afkomst en religie worden op allerlei plekken in Nederland georganiseerd. Op scholen, op het werk, bij de sportclub maar vooral in buurten en wijken komen mensen bij elkaar en leren ze elkaar kennen. Dit is een beproefde methode om onder andere vooroordelen tegen te gaan en scheidslijnen tussen groepen te overbruggen. Maar hoe en wanneer werkt dit? In deze publicatie voor onder meer gemeenten, sociale professionals en actieve burgers zetten we de theorie uiteen en geven we concrete tips voor in de praktijk.

1. Waarom sociaal contact?

Al eeuwenlang is Nederland een migratieland: onder meer door de komst van joden, Hugenoten, Slovenen, Duitsers, Belgen maar ook al mensen uit Azië en Afrika. De komst van deze groepen zorgde vaak tijdelijk voor spanningen maar tegelijkertijd werden zij een onderdeel van de Nederlandse samenleving, zo komt naar voren uit het boek "Vijf eeuwen migratie" van de historici Lucassen en Lucassen (2018). Om het proces van respectvol samenleven een duwtje in de rug te geven kan ingezet worden op sociaal contact tussen mensen die van elkaar verschillen in afkomst en / of religie.

Sociaal contact tussen mensen die van elkaar verschillen in afkomst en / of religie kan helpen bij vraagstukken die kunnen samengaan met grote verscheidenheid in de samenleving. Grotere verscheidenheid kan de (ervaren) sociale cohesie soms verminderen of zorgen voor tegenstellingen in de samenleving. Dit kan zich manifesteren in vervreemding, (wederzijdse) vooroordelen, onbegrip, verliesgevoelens, discriminatie, en uitsluiting. Het (herhaald) meemaken of ervaren van discriminatie kan op zijn beurt leiden tot een slechtere gezondheid (Achahchah en Felten, 2019), minder kansen op de arbeidsmarkt voor mensen van migratieachtergrond (Thijssen, 2020) of het afhaken van mensen van hun werk, de samenleving of de politiek. Vooroordelen en discriminatie kunnen vervolgens voedingsbodem zijn voor spanningen en het toenemen van tegenstellingen. De scherpere tegenstellingen tussen mensen van verschillende achtergrond en religie in de samenleving kunnen uiteindelijk resulteren in spanningen en conflicten tussen deze mensen die zich beschouwen als behorende tot verschillende groepen (Rijksoverheid, 2007; Van Wonderen, 2019; Brandsma, 2016; Verloove, Van Wonderen & Felten, 2020). Ook kan het een toename van de segregatie (terugtrekken in eigen groep) langs etnische-, culturele- en religieuze lijnen tot gevolg hebben (Van Wonderen & Van den Berg, 2019).

Uit onderzoek blijkt dat sociaal contact een belangrijke rol kan spelen in het creëren van vertrouwen en saamhorigheid en in het tegengaan van negatieve beeldvorming (stereotypering) en

vooroordelen over elkaar en daarmee discriminatie en uitsluiting (Allport, 1954; Pettigrew & Tropp, 2006; Hewstone, 2006).

Daarom wordt het bevorderen van sociaal contact tussen mensen met verschillende etnische, culturele en religieuze achtergronden (hierna te noemen: interetnisch contact) gezien als een van de manieren om in buurten sociale cohesie te bevorderen en onbegrip en spanningen tussen groepen te verminderen.¹ Vanuit het beleid van het ministerie SZW wordt hier de term 'bevorderen van respectvol samenleven' gebruikt.²

De doelen van sociaal contact

Volgens de wetenschappelijke literatuur levert een goed contact met mensen uit een andere culturele, etnische of religieuze groep het volgende op:

- Vermindert vooroordelen; daarmee worden de negatieve gevoelens bedoeld ten aanzien van (mensen uit) bepaalde groepen; contact kan deze gevoelens veranderen en dus zorgen dat mensen warmere gevoelens krijgen over mensen die zij rekenen tot een andere etnische, culturele of religieuze groep (Pettigrew & Tropp, 2011)
- Vermindert stereotypen: contact werkt met name via het veranderen van gevoelens maar kan ook stereotypen verminderen (Pettigrew & Tropp, 2005;2011). In lijn daarmee kan ook de perceptie van de diversiteit binnen de andere culturele, etnische of religieuze groep vergroot worden in het geval dat het contact is met iemand die wel wordt gezien als behorende tot die andere groep maar ook enigszins afwijkt van het stereotiep (zie ook paragraaf 4, punt 4) (Wolsko, Park, Judd & Bachelor, 2003).
- Verandert de perceptie van sociale normen: het verandert hoe je denkt dat de andere groep denkt over jouw groep en het verandert hoe jij denkt dat jouw eigen groep denkt over de andere groep (Dovidio, Love, Schellhaas & Hewstone, 2017; Paluck, 2009).

1 Diverse onderzoekers adviseren om in te zetten op sociaal contact tussen mensen. De WRR (de nieuwe verscheidenheid (WRR 2018)) spreekt over "het investeren in publieke familiariteit", KIS heeft het over "het verenigen van mensen rondom een bepaald thema" (Handreiking 'Van polarisatie naar verbinding' (KIS 2019)). En Maurice Crul van de VU spreekt over het opzoeken van nieuwe netwerken in het kader van zijn onderzoek naar superdiversiteit. Uit onderzoek naar wat werkt om discriminatie te voorkomen en te bestrijden blijken diverse typen interventies effectief, welke voor een deel ook contacten en ontmoetingen betreffen.

2 Onder respectvol leven wordt hier verstaan:

- Begrip dat we leven in een divers (naar cultuur, etniciteit en overtuiging) Nederland.
- Respect hebben voor elkaars overeenkomsten én verschillen.
- Open staan voor elkaar.
- Het vanzelfsprekend vinden dat mensen met verschillende achtergronden Nederland samen vormgeven.

Sociaal contact kan daarnaast mogelijk ook nuttig zijn voor de volgende doelen (Movisie, 2009):

- Sociale cohesie, leefbaarheid, sociale veiligheid, sociaal vertrouwen en weerbaarheid (collective efficacy) in de buurt.)
 - » Voorspelbaarheid menselijk gedrag. Dat mensen elkaar kunnen plaatsen, dat ze een inschatting kunnen maken hoe anderen zich in de openbare ruimte gedragen, geeft vertrouwen.
 - » Verlagen drempel om elkaar aan te (durven) spreken op (ongewenst) gedrag, fricties bespreekbaar maken.
- Sociaal kapitaal (competenties, zelfredzaamheid en opwaartse mobiliteit van individuen of groepen) versterken door empoweren (bijvoorbeeld via maatjes projecten) en het vergroten van de sociale netwerken in wijken voor personen met weinig sociaal kapitaal (zoals statushouders en nieuwkomers die de taal niet spreken).

- Activeren burgers zich in te zetten voor de buurt of stad.
- Doorbreken isolatie, eenzaamheid van personen/ groepen.

Het stimuleren van sociaal contact is meestal geen doel op zichzelf, maar middel om onderliggende doelen te realiseren. Vaak worden met projecten gericht op sociaal contact meerdere (impact) doelen nagestreefd (impliciet of expliciet). Deze doelen sluiten elkaar niet uit, maar liggen veelal in elkaars verlengde. Bijvoorbeeld, als het primaire doel is om door sociaal contact tussen bepaalde groepen in een buurt de wederzijdse vooroordelen en discriminatie te verminderen, dan wordt daarmee mogelijk ook de sociale cohesie vergroot en polarisatie verminderd. En omgekeerd geldt: soms is sociaal contact niet zozeer een doel als wel een neveneffect van een project.

De volgende figuur (schema 1) maakt methoden en doelen van 'sociaal contact' inzichtelijk.

Schema 1 methoden en doelen van 'sociaal contact'

Bevorderen van sociaal contact tussen mensen / groepen

Methoden (werkwijzen)

Sociaal contact kan d.m.v. diverse methoden worden gestimuleerd

Dialogo (verschillende vormen zoals buurttafels, wijkdialoog, interreligieuze dialoog via kerken en moskee).

Samen activiteiten ondernemen. Structureel gericht op gemeenschappelijke doelen (zoals leefbare en veilige wijk).

Samen activiteiten ondernemen. Structureel gericht op passies delen (zoals samen eten, sporten, zingen, kunst e.d.)

Eenmalige events gericht op sociaal contact (zoals buurtfeest en multi-culturele barbecue)

Buddyprojecten en andere initiatieven gericht op wederzijdse hulpbetalingen

Bespreekbaar maken van fricties in onderlinge omgang (zoals portieken en pleinsprekken)

Burenprojecten Gericht op sociaal contact tussen directe buren (zoals welkom heten nieuwe buren, op elkaar letten, e.d.)

Doelen

Het bevorderen van sociaal contact tussen mensen kan diverse doelen hebben

Vergroten sociale cohesie, leefbaarheid, veiligheidsgevoel, sociaal vertrouwen en weerbaarheid (efficacy) in de buurt

Verminderen spanningen/polarisatie tussen groepen; verbeteren omgang, verstandhouding en begrip tussen groepen

Activeren burgers zich in te zetten voor de buurt.

Doorbreken isolatie, eenzaamheid, vervreemding tegenaan van personen/ groepen.

Empoweren en vergroten netwerken groepen met laag sociaal kapitaal of lage zelfredzaamheid (zoals nieuwkomers die taal niet spreken).

Verminderen vooroordelen en discriminatie tussen groepen

2. De theorie

Contact hebben met iemand van andere etnische groep, heeft positieve effecten; het kan zorgen voor minder vooroordelen naar uit deze andere etnische groep. Dit wordt ook wel de 'contact theory' of 'intergroup contact' genoemd en is al bedacht door Allport in 1954. Deze theorie heeft een sterk bewijs. In een veel geciteerde en omvangrijke meta-analyse van Pettigrew en Tropp (2006) zijn 515 studies tegen het licht gehouden, waarin onder meer gerandomiseerde experimenten met controle groep. In 94% van de gevallen werden vooroordelen verminderd door het contact met mensen uit de andere groep. Ook een meta-analyse van Lemmer en Wagner (2015) waarin alleen veldstudies zijn gedaan, leidt tot de conclusie dat contact tussen mensen van verschillende afkomst leidt tot een betere houding naar mensen met een andere afkomst; zelfs in conflictgebieden als het midden oosten. In reviews van Paluck en Green (2009) en Dovidio (et al., 2017) wordt dan ook duidelijk gesteld dat de contact theorie duidelijk bewezen is. Uit een systematische review van Aboud (et al., 2012) wat werkt om vooroordelen te verminderen onder kinderen, komt naar voren dat 'intergroup contact' ook een goede manier is om de attitudes van kinderen ten positieve veranderen naar kinderen van een andere afkomst.

De meest krachtige vorm van contact is het opbouwen van een vriendschap (Davies et al., 2009; Pettigrew, Tropp, Wagner & Christ, 2011). Hoewel langdurig contact meer effect oplevert (Brown & Hewstone, 2005), kan ook eenmalige ontmoeting al zorgen voor effect op de korte termijn. Bijvoorbeeld in een studie van Kotzur, Schäfer en Wagner (2019) gingen Duitsers (zonder migratieachtergrond) een kortstondige vriendschap (door middel van één ontmoeting) aan met één asielzoeker. In vergelijking met de controlegroep was te zien de hoe Duitsers (zonder migratieachtergrond) een warmer gevoel kregen bij asielzoekers.

Contact werkt om vooroordelen op diverse gronden te verminderen: religie, afkomst maar ook bijvoorbeeld handicap of seksuele voorkeur aldus de meta-analyses van Pettigrew en Tropp (2005, 2011). Een aandachtspunt is dat contact gemiddeld gezien net iets beter werkt om vooroordelen te verminderen bij mensen uit de meerderheidsgroep dan bij mensen uit een minderheidsgroep (Binder et al., 2009). Dit komt mogelijk doordat de minderheidsgroep de meerderheidsgroep wel al goed kent (de meerderheid is simpelweg op meerdere plekken in de samenleving te ontmoeten). Ook kan het zijn dat zij al minder vooroordelen hebben ten opzichte van de meerderheidsgroep, waardoor contact minder effect heeft (Tropp, 2006). Daarbij verwachten zij in 'intergroup

contact' meer gediscrimineerd te worden (op basis van hun eerdere ervaringen) wat ook het effect van contact kan verminderen (Dovidio et al., 2017).

3. Noodzakelijk voorwaarden voor effect

Contact *an sich* werkt echter niet altijd om vooroordelen te verkleinen en wederzijds begrip en vertrouwen te vergroten. Onderzoek in Nederlandse buurten met veel verschillende etnische groepen wijst uit dat ontmoetingen tussen leden van verschillende bevolkingsgroepen vaak ongeconditioneerd zijn en een vluchtig karakter hebben (Van der Laan-Bouma, 2005; Gijsberts en Dagevos, 2005, 2007; Tolsma, Van der Meer & Gesthuizen, 2009). Mensen die op deze wijze met elkaar in contact komen, kunnen daarin juist een bevestiging vinden van bestaande (voor)oordelen en stereotypen (Van Niekerk, Sunier & Vermeulen, 1989; Van Wonderen en Van Kapel, 2017)).³ Spontane contacten tussen bevolkingsgroepen kunnen bij verschillende opvattingen of leefstijlen leiden tot wederzijds onbegrip en zelfs tot verdere stigmatisering en onderhuidse spanningen leiden. Zo blijkt uit verschillende studies dat 'negatief' ervaren contact met andere bevolkingsgroepen kan zorgen voor het versterken van interetnische vijandigheid, vooroordelen, gevoelens van dreiging, angst, contact vermijding en identificatie met de eigen etniciteit (Pettigrew & Tropp, 2006; Pettigrew, 2007; Stephan, 2014; Plant, 2004; Tropp, 2003; Pettigrew & Tropp, 2011; Aberson & Gaffney, 2009; Stephan & Stephan, 2000; Corenblum & Stephan, 2001; Rohmann et al., 2006; Barlow et al., 2012; Paolini et al., 2010). Het resultaat van intergroepscontact is volgens critici vooral afhankelijk van de omstandigheden waaronder dat contact plaatsvindt (Shadid, 1998).

Er moet dus aan bepaalde voorwaarden worden voldaan voor het contact om succesvol te zijn:

1. Positief contact

De ervaring van het contact moet *positief* zijn, negatieve ervaringen kunnen de houding naar de 'andere groep' juist verslechteren. Recent studies laten zien dat negatief 'intergroep contact'

³ Bijvoorbeeld: uit een grootschalige survey (Van Wonderen en Van Kapel, 2017) bleek dat naarmate niet-islamitische jongeren en volwassenen meer en vaker persoonlijke contacten met moslims hebben, zij positiever denken over moslims. Zij zijn veelal positief over de contacten met moslims die ze kennen; ze hebben met hen veelal constructieve, bestendige (terugkerende) contacten. Maar tegelijkertijd zeggen relatief veel niet-moslims dat contacten met moslims die zij niet persoonlijk kennen juist een belangrijke reden zijn om niet positief over moslims te denken en/of vooroordelen bevestigen. Dit betreft dan voornamelijk 'vluchtige' contacten in de openbare ruimte, zoals op straat en bij het uitgaan.

een negatief effect heeft op wederzijdse beeldvorming tussen groepen en dat dit effect zelfs sterker is dan het effect van positief contact (Barlow et al., 2012; Graf, Paolini, & Rubin, 2014). Uit een grootschalig surveyonderzoek naar moslimdiscriminatie van Van Wonderen en Van Kapel (2017) kwamen vergelijkbare resultaten naar voren: naarmate niet-islamitische jongeren meer en vaker persoonlijke contacten met moslims hebben, denken zij positiever over moslims. Jongeren zijn veelal positief over de contacten met moslims die ze kennen; ze hebben met hen veelal constructieve, bestendige (terugkerende) contacten. Maar tegelijkertijd zeggen veel jongeren dat contacten met moslims die zij niet persoonlijk kennen juist een belangrijke reden zijn om niet positief over moslims te denken. Dit zijn voornamelijk 'vluchtige' contacten in de openbare ruimte, zoals ervaringen met moslims op straat en bij het uitgaan. Conclusie: positiever beeldvorming en minder polarisatie door contact ontstaat alleen als de contacten niet te vluchtig zijn, de ervaren kwaliteit van het contact goed is (Van Wonderen & Van Kapel, 2017). De bevinding uit de literatuur dat het potentieel effect van negatief contact sterker kan zijn dan het effect van positief contact betekent dat naast het bevorderen van positief contact ook aandacht moet zijn voor het verminderen van negatief contact, omdat anders de inspanningen tevergeefs kunnen zijn.

2. Empathie bevorderen

Uit meta-analyses van Pettigrew en Tropp (2008, 2011) blijkt dat contact alleen werkt als het empathie vergroot en het gevoel van bedreiging vermindert. Wanneer mensen zich echt gaan inleven in een persoon uit een andere groep, dan ervaren zij empathie voor die ander en verminderen de negatieve gevoelens. Ook voor de lange termijn effecten speelt empathie een belangrijke rol in de 'contacttheorie' (Swart, Hewstone, Christ & Voci, 2011). Hiervoor is het wel noodzakelijk dat mensen oprecht gaan luisteren naar de persoon uit de andere etnische groep en zich gaan inleven in diens verhaal⁴.

3. Angst verminderen

Contact tussen verschillende groepen is een gebeurtenis die angst kan oproepen bij mensen, aldus Schuitema en Veugelers (2008) aangehaald door Taouanza (et al., 2016). Uit de meta-analyse van Pettigrew en Tropp (2008) komt ook naar voren dat het verminderen van angst een belangrijke verklaring is voor het succes van contacttheorie. De bedoeling is dat je door het contact dus gaat ervaren dat de persoon uit andere etnische groep niet bedreigend is.

4. Voorwaarden die mogelijk het effect kunnen verbeteren

Naast de bovengenoemde noodzakelijke voorwaarden zijn er een aantal manieren om het effect van contact te versterken die niet noodzakelijk zijn maar wel de kans op succes vergroten:

1. Gelijkwaardig

De kans op succes wordt groter als groepen op voet van gelijkheid een gemeenschappelijk doel nastreven of aan een gemeenschappelijke taak uitvoeren. Dit beschreef Allport (1954) al in zijn theorie maar komt ook uit recent onderzoek naar voren. Zo blijkt uit een onderzoek naar de voorwaarden voor contact tussen statushouders en buurtbewoners dat een belangrijke voorwaarde voor het contact is de gelijkwaardigheid tussen nieuwe en oude buurtbewoners – en dit is niet per se vanzelfsprekend. Een kleine groepsgrootte draagt al bij aan een gevoel van gelijkwaardigheid, net zoals het samenwerken aan een gemeenschappelijk doel. Publieke, open evenementen, daarentegen, kunnen juist bijdragen aan een gevoel van minderwaardigheid bij de statushouders (Rast & Gorashi, 2018). Een methode om het gevoel van gelijkwaardigheid te vergroten, is het betrekken van oude en nieuwe buurtbewoners als vrijwilligers. Uit interviews met statushouders is gebleken dat hun gelijke status als vrijwilligers bij statushouders een gevoel van gelijkwaardigheid aan de Nederlanders gaf (Tinnemans et al., 2019). Onderzoek naar interventies om in wijken nieuwkomers en oude bewoners bij elkaar te brengen laat zien dat het zin heeft om aan gelijkwaardigheid te werken. Bijvoorbeeld door de individuele interesses en talenten voorop te stellen en door geen onderscheid te maken tussen nieuwkomers en oude bewoners. Ook kan gelijkwaardigheid worden gestimuleerd door de vrijwilligers (wijkbewoners) te trainen in het opbouwen van een gezonde gelijkwaardige relatie (Tinnemans et al., 2019).

Maar zoals beschreven in eerder KIS onderzoek over het effect van dialoog (Taouanza et al., 2016) betekent dit niet dat zonder gelijkwaardigheid de contacttheorie niet werkt: uit de meta-analyse van Pettigrew en Tropp (2008) blijkt namelijk dat het niet altijd essentieel is dat de genoemde voorwaarden van Allport aanwezig zijn om de vooroordelen tussen groepen te reduceren: zo hadden witte huisvrouwen in Zuid-Afrika tijdens het apartheidsregime die contact hadden met hun werksters met een donkere huidskleur een meer positief oordeel over donkere mensen dan huisvrouwen die dat contact niet hadden (Van Dyk, 1990; aangehaald door Pettigrew & Tropp, 2006).

4 Zie voor meer informatie het 'Wat werkt dossier discriminatie verminderen'. Raadpleegbaar via <https://www.movisie.nl/publicatie/wat-werkt-verminderen-discriminatie>

2. Gemeenschappelijkheid

De meeste kansen om positief en respectvol samenleven tussen bevolkingsgroepen te bevorderen door middel van sociaal contact, lijkt te worden gerealiseerd als mensen niet worden aangesproken op wat hun scheidt (hun etniciteit, religie, cultuur) maar juist op *wat hun bindt* (zoals hun rol als ouder, buurtbewoner of sporter, gemeenschappelijke doelen, belangen en identiteiten) (SCP, 2007).⁵ Dit sluit aan bij de 'common ingroup identity'-model (Gaertner, Dovidio, Anastasio, Bachman & Rust, 1993; Gaertner, Mann, Murrell & Dovidio, 1989) en hieruit komt naar voren dat scheidslijnen en vooroordelen tussen groepen verminderd kunnen worden als er een overstijgende groep wordt benoemd. Dit model kan worden gezien als een complementair aan intergroup contact aldus Eller en Abrams (2004): in goede contacten categoriseren mensen elkaar als behorende tot een dezelfde groep. Ook uit een studie van González en Brown (2006) en uit de review van Dovidio, Love, Schellhaas en Hewstone (2017) komt naar voren dat een gemeenschappelijke identiteit creëren, het effect van contact kan versterken.

3. Kennis

Allport ging er vanuit dat kennis over de andere groep een belangrijke voorwaarde was voor het verminderen van vooroordelen door contact. Uit de studie van Pettigrew en Tropp (2008) blijkt een relatief klein effect maar dat betekent wel dat het vergroten van kennis inderdaad een rol speelt bij het afnemen van vooroordelen door contact. Dovidio et al. (2003) geven aan dat een beter intercultureel begrip (in termen van historische achtergrond of culturele sensitiviteit) een vooringenomen standpunt kan doen veranderen. Het vergroten van het intercultureel begrip kan namelijk het herkennen van onrecht doen verbeteren, waardoor vooroordelen kunnen verminderen, zoals ook beschreven door Taouanza (et al., 2016). In een longitudinale studie van Eller en Abrams (2004) bleek het meer weten over de andere etnische en culturele groep een belangrijke factor voor het effect van intergroup contact.

4. Typerend voor de groep

Wanneer je contact hebt met iemand die je ziet als typerend voor de andere etnische of culturele groep, dan werkt dit contact vaak beter (Dovidio, Love, Schellhaas & Hewstone, 2017). Dit komt door het fenomeen 'subtyping' zoals ook beschreven in eerdere KIS en Movisie publicaties (o.a. Felten et al., 2015; Taouanza, et al., 2016; Felten et al., 2020). Subtyping houdt in dat er een

subcategorie wordt aangemaakt voor leden die niet voldoen aan het stereotiepe beeld: 'Deze (subcategorie-leden) worden daarmee gezien als niet-representatief voor de hele groep. Het stereotiepe beeld van de groep als geheel blijft zo intact: 'Jij bent weliswaar een moslim en ik vind jou oké, maar jij bent niet zoals de andere moslims die ik niet oké vind'' (zie o.a. Kunda & Oleson 1995; Hewstone & Hamberger, 2000) . Dit kan voorkomen worden door (1) ervoor te zorgen dat verschillende groepsleden uit de gestereotypeerde groep lichte afwijkingen vertonen met het stereotiepe beeld. Deze 'gradatieverschillen' maken het subcategoriseren moeilijker, wat stereotyperingen kan doorbreken. En 'subtyping' kan mogelijk ook voorkomen worden door (2) empathie: omdat het dan gaat over gevoelens lijkt er makkelijker veralgemeniseerd te worden naar de hele groep (Batson et al., 1997; Vesico, et al., 2003).

5. Herhaling en intensiteit

De kans om het samenleven tussen groepen op een positieve manier te stimuleren neemt bovendien toe wanneer het contact niet eenmalig is maar regelmatig, gedurende een langere periode en gevarieerd is (verschillende soorten activiteiten) (RMO, 2005; Valentine, 2008). Uit het RMO rapport komt ook naar voren dat resultaten van contactaanpakken met name afhangen van de intensiteit waarmee in een interventie (overbruggend) contact tussen groepen wordt gerealiseerd. Hoe duurzamer en intensiever het contact, hoe groter de kans dat het contact beklijft. Hiervoor heeft RMO de zogenoemde *Bindingsladder* ontwikkeld. De bindingsladder is ontwikkeld om interetnische binding tussen groepen en individuen in Nederland te kunnen bevorderen. De 'bindingsladder' telt vier sporten. Hoe hoger een initiatief of interventie 'scoort' op de bindingsladder, hoe groter het potentiële effect op het vergroten van verbinding tussen bevolkingsgroepen en het verminderen van vooroordelen, tegenstellingen, wantrouwen, discriminatie en polarisatie. Op iedere sport neemt de intensiteit en duurzaamheid van het in projecten nagestreefde interetnische contact toe. Hoe hoger een interventie 'scoort' op de bindingsladder, hoe groter het potentiële positief effect op overbruggend en verbindend contact en daarmee verhoudingen tussen bevolkingsgroepen in de buurt.

5 Interventies voor integratie: het tegengaan van etnische concentratie en het bevorderen van interetnisch contact (SCP 2007).

BINDINGSLADDER

Trede 1 Elkaar ontmoeten (publieke familiariteit)

Ontmoeting is het eerste niveau van de bindingsladder. Projecten van dit niveau beogen de leden van verschillende etnische groepen met elkaar in contact te brengen, zoals op straatfeesten en interculturele festivals, maar ook het creëren van plaatsen voor spontane ontmoetingen in de buurt (zoals een markt, bibliotheek, park, speelterrein of voetbalveld) waar leden van verschillende etnische groepen met elkaar in contact kunnen komen. Het idee is vaak dat wanneer mensen eenmaal contact met elkaar hebben, ze elkaar ook leren kennen en waarderen ('meeting is mating'). Dit is echter erg optimistisch gedacht. Vluchtige ontmoetingen op een straatfeest, festival of de markt betekenen nog niet dat er betekenisvolle communicatie tussen leden van verschillende etnische groepen ontstaat. Wel kan 'publieke familiariteit' ontstaan. Dit betekent dat mensen elkaar van gezicht kennen en af en toe een praatje met elkaar maken. Men kent elkaar niet echt, maar is wel bekend met elkaar'. Zo wordt voorkomen dat bewoners van elkaar vervreemden en angstig voor elkaar worden.

Trede 2 Elkaar leren kennen

Bij de tweede trede van de bindingsladder gaat het daarom om initiatieven en beleidsprojecten, die er expliciet op gericht zijn wederzijds begrip en respect tussen diverse groepen te bevorderen. Voorbeelden zijn de interculturele dialogen. Of bijeenkomsten waar diverse etnische groepen eten of kleding uit hun herkomstland presenteren. Het doel van dit soort initiatieven is dat iedereen beter begrip krijgt voor de verschillende culturele achtergronden waaruit mensen afkomstig zijn.

Trede 3 Afspraken maken over de buurt / gezamenlijke activiteiten of acties vanuit verbindend doel (zoals gemeenschappelijk belang, gedeelde interesse).

Op het derde niveau van de ladder hebben projecten het specifieke doel om collectief handelen te realiseren. Interculturele sociale contacten worden gebruikt om concrete afspraken te maken, bijvoorbeeld over de gang van zaken en (gewenste) omgangsvormen in de buurt, in de openbare ruimte, op school, enzovoort. Het idee is dat wanneer buurt- of schoolgenoten met verschillende achtergronden echt met elkaar in gesprek komen of samen iets ondernemen, dat ze misschien ontdekken dat ze minder van elkaar verschillen dan ze aanvankelijk dachten en zich aan dezelfde problemen in de buurt of op school ergeren (vuil op straat, pestende jongeren, ervaren discriminatie of bedreiging). Deze ontdekking kan de basis vormen om gezamenlijk afspraken te maken, bijvoorbeeld over een stadsetiquette of

gedragsregels voor een park, plein of buurt, én erop toe te zien dat deze regels gehandhaafd worden.

Trede 4 Wederzijdse hulpbetrekkingen tussen bevolkingsgroepen

Op de vierde en hoogste sport van de ladder is het doel het realiseren van wederzijdse hulpbetrekkingen, in het bijzonder tussen mensen die van elkaar verschillen. Te denken valt aan mentorprojecten waarin iemand die een stabiele baan heeft, een jongere ondersteunt die dat niet heeft en hem of haar begeleidt bij het zoeken naar werk.

Het concept 'publieke familiariteit' (trede 1) speelt in de praktijk van het samenleven in wijken een belangrijke rol: buurtbewoners dienen te beschikken over 'voldoende informatie om hun burens te herkennen en sociaal te plaatsen' (VROM Raad, 2006; Blokland-Potters, 2006; Kleinhans & Bolt, 2010). Want als mensen elkaar in een straat, portiek of galerij niet kennen, wordt het lastiger, niet lonend of soms zelfs riskant om contact met mensen uit andere groepen te leggen, afspraken met elkaar te maken of anderen aan te spreken op ongewenst gedrag. Als we 'onze burens' niet meer kennen, hebben we meer moeite met weten wie we kunnen vertrouwen en wie niet. Veel problemen tussen buurtbewoners hebben te maken met mistrust: de anonieme verhouding van burgers tot elkaar en de complete afwezigheid van verwachtingen ten aanzien van de ander. Men weet het simpelweg niet en houdt zich bijgevolg voor de zekerheid afzijdig (Sztompka, 1999). In zulke omstandigheden kunnen negatieve verhoudingen tussen buurtgenoten uit verschillende bevolkingsgroepen makkelijker ontstaan. De drempel om elkaar aan te spreken kan worden verlaagd (en daarmee het ervaren van tegenstellingen en spanningen) zodra bewoners een minimale bekendheid hebben met elkaar. Dit wordt ook wel 'publieke familiariteit' genoemd. Het vergroten van de publieke familiariteit is een sleutel bij het voorkomen van ongemak en spanningen tussen bevolkingsgroepen. Publieke familiariteit komt voort uit alledaagse ontmoetingen tussen bewoners en is het verschijnsel dat bewoners elkaar oppervlakkig kennen, waardoor ze elkaar makkelijker vertrouwen.⁶ Of in andere woorden: 'Men kent elkaar niet echt, maar is wel bekend met elkaar'. Publieke familiariteit wil niet zeggen

6 Eerder hebben we in deze notitie geschreven dat contact an sich niet altijd werkt om vooroordelen te verkleinen en wederzijds begrip en vertrouwen te vergroten. Ontmoetingen tussen leden van verschillende bevolkingsgroepen met een vluchtig karakter kunnen juist bestaande (voor)oordelen en stereotypen bevestigen en versterken. Hierbij wordt bedoeld op contacten die ongeconditioneerd (spontaan in de publieke ruimte) tot stand komen en niet altijd als positief worden ervaren. Bijvoorbeeld als je langs een groep jongeren loopt en je daar niet prettig bij voelt. Bij 'publieke familiariteit' is er weliswaar sprake van dat mensen slechts (een of enkele keren) contact met elkaar hebben gehad maar met als verschil dat deze ontmoetingen plaatsvinden in een setting met een positief karakter. Zoals bv. ouders die een praatje maken op de speelplaats van de kinderen, op het schoolplein, op het sportveld of straatgenoten die elkaar ontmoeten op een straatfeest. Het idee is dat mensen dan vervolgens hun buurtgenoten in ieder geval herkennen en 'weten te plaatsen'.

dat verschillende bevolkingsgroepen heel intensief met elkaar contacten onderhouden. Wél is het belangrijk dat bewoners elkaar 'weten te plaatsen'. Dus dat men bv weet wie de buren en hun kinderen zijn zodat de buren (of hun kinderen) bij overlast of ergernissen effectiever kunnen worden aangesproken. Zo wordt voorkomen dat bewoners van elkaar vervreemden en angstig voor elkaar worden. Dautzenberg (2008) stelt dat het voor de sociale contacten en publieke familiariteit in de buurt vooral van belang is dat er plekken zijn waar bewoners van een buurt elkaar tegenkomen, omdat ze er moeten zijn vanwege hetzelfde doel en waar ze op informele wijze een praatje met elkaar kunnen maken. Het is daarom van belang dat de fysieke structuur van de buurt regelmatige ontmoetingen tussen bewoners mogelijk maakt. Te denken valt aan scholen, sportvelden, speeltuintjes, winkels en buurtcentra. Deze relatie is ook empirisch aangetoond door Völker en collega's (2007). In hun onderzoek tonen ze aan dat er in buurten met een hoger voorzieningenniveau sprake is van meer gemeenschapsgevoel en meer sociale contacten.

6. Sociale organisatie in de buurt

Positief en respectvol leven met bevolkingsgroepen met een diverse culturele of religieuze achtergrond is gebaat bij de sociale organisatie van de buurt (Sampson & Raudenbusch, 2004). Hiermee wordt bedoeld op de bereidheid van bewoners om zich in te zetten voor de buurt, waaronder het wel of niet aanspreken van mensen op ongewenste gedrag. Dit wordt ook wel 'collectieve weerbaarheid' genoemd. Collectieve weerbaarheid bestaat uit vijf elementen die onderling met elkaar samenhangen (Kleinmans & Bolt, 2010). Dit zijn: de publieke familiariteit tussen bewoners, gedeelde normen en waarden, onderling vertrouwen tussen bewoners, de bereidheid om in te grijpen in ongewenste situaties en de feitelijke interventie in ongewenste situaties (Fischer, 1982; Coleman, 1988; Hortulanus, 1995; Flap & Völker, 2005). Kleinmans en Bolt (2010) hebben een overzichtsstudie gemaakt naar de betekenis van sociale samenhang voor de ontwikkeling van kwetsbare (veelal multiculturele) buurten en de mate waarin bewoners bereid zijn anderen aan te spreken bij ongewenste situaties. Hieruit kwamen verschillende interessante factoren naar voren. Bewoners spreken meestal mensen aan die ze in elk geval van gezicht kennen. Verder maken bewoners een risico-inschatting van het gevaar dat ze lopen op een afwijzende of agressieve reactie. Vooral ten aanzien van buurtbewoners met een andere culturele achtergrond zijn personen onzeker over de reactie. Angst is een belangrijke oorzaak dat bewoners elkaar niet aanspreken of contact ontlopen. Bewoners zullen sneller geneigd zijn om anderen aan te spreken, als ze erop vertrouwen dat anderen dat ook zullen doen (Kleinmans & Bolt, 2010).

5. Andere effecten van sociaal contact?

A. De houding verbeteren naar meerdere groepen tegelijkertijd

Een ander bewezen effect is dat *positief* sociaal contact met personen met een andere culturele, religieuze of etnische achtergrond niet alleen kan leiden tot een positiever beeld over die bepaalde groep, maar dat mensen ook positiever worden over andere groepen. Dat heet het "secondary transfer effect" en is beschreven door onder meer Pettigrew (2009). Voorbeeld: Een klas met, met name 'witte' kinderen heeft een positieve ontmoeting met iemand van Turkse afkomst. Onder de juiste voorwaarden gaan zij daardoor niet alleen positiever denken over mensen van Turkse komaf maar ook over bijvoorbeeld mensen van Marokkaanse komaf (Felten, Taouanza & Broekroelofs, 2018).

Ook hier gelden een aantal randvoorwaarden:

- De kans op het realiseren van een 'secondary transfer effect' wordt groter als van tevoren duidelijk wordt gemaakt wat de overeenkomsten zijn tussen mensen met verschillende achtergronden als het gaat om ervaringen van 'gediscrimineerd worden'. Bijvoorbeeld: mensen die gediscrimineerd worden vanwege een Surinaamse achtergrond hebben voor een deel vergelijkbare ervaringen als mensen die gediscrimineerd wordt vanwege een Marokkaanse of Turkse achtergrond. Laat zien dat zij vergelijkbare ervaringen van discriminatie kunnen hebben.
- Het 'secondary transfer effect' ontstaat alleen als sprake is van duidelijk onderscheiden groepen; wanneer minderheden worden gezien als 'anonieme massa' werkt het mogelijk niet. Benoem dus de specifieke groepen.
- Een andere voorwaarde voor het kunnen ontstaan van een 'secondary transfer effect' is dat mensen ervoor open staan om te reflecteren op hun (voor)oordelen. In de terminologie van Bart Brandsma (2016) is dat het 'stille midden'. Deze aanpak werkt niet bij mensen die er sterk van overtuigd zijn dat mensen onderling niet gelijkwaardig zijn; voor hen heeft deze aanpak weinig zin.

B. Iemand kennen die iemand kent: extended contact

Door bevriend te zijn met iemand die op zijn of haar beurt weer bevriend is met iemand uit een gestigmatiseerde groep, kunnen vooroordelen verminderd worden. Dit heet 'extended contact' en het effect hiervan is aangetoond in diverse studies (Lemmer & Wagner, 2015; Turner et al., 2007; Wright et al., 1997; Zhou et al., 2018). Dit betekent bijvoorbeeld dat wanneer Femke en Sanne een vriendschap hebben en Femke is ook bevriend met

Bouchra, dat dit een positief effect kan hebben voor niet alleen Femke maar ook voor Sanne. Voor beiden worden de vooroordelen en / of stereotypen naar Bouchra verminderd. Een belangrijke voorwaarde is wel dat de persoon met het indirecte contact (Sanne) wel de vriend uit de gestigmatiseerde groep kent. Alleen weten over de vriendschap is niet voldoende (Stark, 2019). Dat direct zien van het goede contact tussen de persoon uit je eigen groep en de persoon uit de andere groep wordt ook wel 'vicarious contact' genoemd (Vezzali et al., 2014). Idealiter ben je dus letterlijk getuige van de goede band tussen iemand die je ziet als 'eigen' die een vriendschap heeft met iemand van een gediscrimineerde groep. Dat kan ook via films of boeken; ook op die manier kan je getuige zijn van een vriendschap (Mazziotta et al., 2011; Vezzali et al., 2018). Het effect kan verklaard worden doordat het denken over de normen in de eigen groep verandert; men bedenkt dat de eigen groep het oké vindt om, om te gaan met mensen uit de andere groep (Tezanos-Pinto, Bratt & Brown, 2010).

6. Praktijkvoorbeeld: Dialoogtafels in de buurt

Hoe worden theorieën om te komen tot minder vooroordelen en meer verbinding tussen groepen toegepast in de praktijk? Om dit te illustreren zoomen we in op 'dialoog', een methodiek waarop meerdere van de besproken theorieën van toepassing zijn en waarvan bovendien door KIS is onderzocht onder welke voorwaarden dialoog kan leiden tot minder vooroordelen en meer verbinding (Taouanza et al., 2016). Onderzoekresultaten laten zien dat dialooginterventies vooroordelen daadwerkelijk kunnen verminderen, mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. We bespreken dit in relatie tot een dialoogmethode die al in veel gemeenten in buurten wordt ingezet om mensen met verschillende achtergronden met elkaar in contact te brengen, namelijk de 'dialoogtafel in de buurt'.

Dialoogtafel in de buurt

Bij een dialoogtafel worden buurtgenoten uitgenodigd om samen het gesprek aan te gaan over actuele en relevante thema's (in de buurt), waarover de buurtgenoten ervaringen kunnen uitwisselen. Door een dialoogtafel te organiseren, worden verschillende mensen bij elkaar gebracht om gesprekken tussen buurtgenoten te stimuleren. Hiermee wordt beoogd om het contact tussen verschillende culturen en/of generaties te verbeteren. Naast het leggen van verbindingen tussen buurtgenoten en het vergroten van de sociale binding, hebben de dialoogtafels ook als doel om persoonlijke ervaringen over de buurt te delen. Zo kunnen wensen, ideeën en plannen voor de realisatie van deze ideeën besproken worden. Dit stimuleert buurtgenoten samen te

werken aan een prettige woonomgeving, wat de leefbaarheid van de buurt vergroot. Dialogen kunnen ook worden ingezet met als doel om wijkbewoners elkaar beter te laten leren kennen. Soms worden dialoogtafel ook expliciet ingezet om het 'wij-zij denken' in de samenleving tegen te gaan, en worden er dialogen gevoerd tussen buurtbewoners die open staan voor elkaars ideeën over zaken die de buurt zelf overstijgen.

De dialoogtafel is een bijzondere vorm van gesprek, namelijk een openhartig onderzoeksgesprek op basis van persoonlijke ervaringen, gericht op gezamenlijke reflectie. In een tijdspanne van twee uur wisselt een groep van zes tot acht personen ervaringen uit over een van tevoren vastgesteld thema. In het gesprek is er ruimte om te ontdekken welke ervaringen en ideeën gedeeld worden en waar de verschillen zitten. De verdieping in het gesprek ontstaat door elkaar vragen te stellen en gezamenlijk op zoek te gaan naar antwoorden. Op een respectvolle, openhartige manier wordt er intensief kennis met elkaar gemaakt, ervaringen, perspectieven, dromen en persoonlijke acties gedeeld.

Het voeren van een goede dialoog is een kunst en er kleven derhalve ook veel randvoorwaarden aan dit type interventie. Belangrijke voorwaarden zijn gemeenschappelijkheid en gelijkwaardigheid. De nadruk in de dialoogtafel op overbruggend contact tussen verschillende groepen over thema's waaraan een gedeeld belang wordt gehecht zien we terug in de theoretische aannames van contacttheorie en de bindingsladder. Hiernaast beschrijven Taouanza et al. (2016) diverse randvoorwaarden waaraan blijkens wetenschappelijke literatuur moet worden voldaan voor een positief effect van dialoogbijeenkomsten. Onderstaand belichten wij enkele van de randvoorwaarden die van belang zijn voor het voeren van een goede dialoog tussen buurtbewoners met verschillende achtergronden. Hierin komen meerdere van de eerder in deze notitie besproken theorieën terug.

1. Voorkomen moet worden voorkomen dat tijdens de dialoogbijeenkomst bij deelnemers gevoelens van spanning of angst ontstaan als ze in contact komt met mensen die zichtbaar tot een andere groep behoren (contacttheorie; 'threat theory'). De nadruk tijdens de dialoogbijeenkomst ligt op de gemeenschappelijke doelen en uitwisseling. Een dialoogtafel gaat ook uit van gelijkwaardigheid tussen deelnemers. De dialoog dient te worden gevoerd onder begeleiding van een ervaren begeleider waarbij mensen zich veilig voelen om problemen te benoemen. Dialoogbegeleiders zijn bij voorkeur getraind in het begeleiden van dialoog. Gelijkwaardigheid van de deelnemers wordt ook gerealiseerd door een goede werving van deelnemers. Dat wil zeggen dat het

moet gaan om 'gewone buurtbewoners' en niet om 'usual suspects' die een aanzienlijk hoger kennisniveau of invloed hebben. Zet in de werving van deelnemers met verschillende culturele achtergronden in op een gevarieerd gezelschap van mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, starters en oud-gedienden in de wijk.

2. De deelname aan de dialoogbijeenkomst moet bij voorkeur vrijwillig zijn (volgens 'contacttheorie'). Als mensen uit vrije wil komen en dus gemotiveerd zijn dan vergroot dit de kans dat de dialoogbijeenkomst tot de gewenste uitkomsten zal leiden.
3. In de dialoogbijeenkomst is het creëren van wederzijdse empathie en inlevingsvermogen tussen groepen een belangrijke succesfactor voor het slagen van de bijeenkomst. Empathische gevoelens bevorderen is volgens onderzoek belangrijk voor het reduceren van vooroordelen tussen groepen. Wanneer mensen zich moeten inleven in hoe een persoon zich voelt of handelt in een bepaalde situatie of wat de redenen zijn waarom iemand tot een bepaalde overtuiging komt, is de kans groter dat hun vooroordelen afnemen.

Geraadpleegde literatuur

Aberson, C. L., & Gaffney, A. M. (2009). An integrated threat model of explicit and implicit attitudes. *European Journal of Social Psychology, 39*(5), 808–830.

About, F. E., Tredoux, C., Tropp, L. R., Brown, C. S., Niens, U., & Noor, N. M. (2012). Interventions to reduce prejudice and enhance inclusion and respect for ethnic differences in early childhood: A systematic review. *Developmental review, 32*(4), 307-336.

Achahchah, J. & H. Felten (2019). *Discriminatie en de gevolgen voor welzijn en gezondheid*. Raadpleegbaar op <https://www.kis.nl/artikel/discriminatie-en-de-gevolgen-voor-welzijn-en-gezondheid>

Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Barlow, F. K., Paolini, S., Pedersen, A., Hornsey, M. J., Radke, H. R., Harwood, J. & Sibley, C. G. (2012). The contact caveat: Negative contact predicts increased prejudice more than positive contact predicts reduced prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin, 38*(12), 1629-1643.

Batson, C. D., Polycarpou, M. P., Harmon-Jones, E., Imhoff, H. J., Mitchener, E. C., Bednar, L. L. & Highberger, L. (1997). Empathy and attitudes: Can feeling for a member of a stigmatized group improve feelings toward the group? *Journal of personality and social psychology, 72*(1), 105.

Binder, J., Zagefka, H., Brown, R., Funke, F., Kessler, T., Mummendey, A., & J. P. Leyens (2009). Does contact reduce prejudice or does prejudice reduce contact? A longitudinal test of the contact hypothesis among majority and minority groups in three European countries. *Journal of personality and social psychology, 96*(4), 843.

Blokland-Potters, T. (2006). *Het sociaal weefsel van de stad. Cohesie, netwerken en korte contacten*. Oratie. Erasmus Universiteit Rotterdam.

Brandsma, B. (2016). *Polarisatie. Inzicht in de dynamiek van wij-zij denken*. BB in media.

Brown, R., & Hewstone, M. (2005). An integrative theory of intergroup contact. *Advances in experimental social psychology, 37*(37), 255-343.

Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge: Bellknapp Press.

Corenblum, B., & Stephan, W. G. (2001). White fears and native apprehensions: An integrated threat theory approach to intergroup attitudes. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue Canadienne des sciences du comportement, 33*(4), 251.

Dautzenberg, M. (2008). *Sociale samenhang: mythe of must? Misvattingen, discussies en beleidsimplicaties*. Amsterdam: DSP-Groep BV/Bureau Ruyterveer.

Davies, K., Tropp, L. R., Aron, A., Pettigrew, T. F., & Wright, S. C. (2011). Cross-group friendships and intergroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review, 15*(4), 332-351.

De Tezanos-Pinto, P., Bratt C., & Brown, R. J. (2010). What will others think? In-group norms as the mediator of the effects of intergroup contact. *British Journal of Social Psychology, 49*, 507-523.

Dovidio, J.F., Gaertner, S, & K. Kawakami (2003) Intergroup Contact: The Past, Present, and the Future. *Group Processes & Intergroup Relations 6*(1). 5-21.

Dovidio, J. F., Love, A., Schellhaas, F. M., & Hewstone, M. (2017). Reducing intergroup bias through intergroup contact: Twenty years of progress and future directions. *Group Processes & Intergroup Relations, 20*(5), 606-620.

Eller, A., & Abrams, D. (2004). Come together: Longitudinal comparisons of Pettigrew's reformulated intergroup contact model and the common ingroup identity model in Anglo-French and Mexican-American contexts. *European Journal of Social Psychology, 34*(3), 229-256.

Felten, H., Emmen, M., & Keuzenkamp, S. (2015). *Do the right thing. De plausibiiteit van interventies voor vergroting van acceptatie van homoseksualiteit*. Utrecht: Movisie.

Felten, H., Taouanza, I., Broekroelofs, R. (2018) *Meerdere vliegen in een klap: Onderzoek naar hoe verschillende vormen van discriminatie tegelijkertijd te verminderen zijn*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

Felten, H., Taouanza, I., Broekroelofs, R., Vijlbrief, A., Cankor (2020). *Wat werkt bij discriminatie?* Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

- Fischer, C.S. (1982). *To Dwell Among Friends*. Berkeley: University of California Press.
- Flap, H. & Volker, B. (2005). *Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden in de buurt. Burgers in de buurt. Samenleven in school, wijk en vereniging*. Amsterdam University Press.
- Gaertner, S. L., Mann, J., Murrell, A., & Dovidio, J. F. (1989). Reducing intergroup bias: The benefits of recategorization. *Journal of personality and social psychology*, 57(2), 239.
- Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Anastasio, P. A., Bachman, B. A., & Rust, M. C. (1993). The common ingroup identity model: Recategorization and the reduction of intergroup bias. *European review of social psychology*, 4(1), 1-26.
- Gijsberts, M., & Dagevos, J. (2007). The socio-cultural integration of ethnic minorities in the Netherlands: Identifying neighbourhood effects on multiple integration outcomes. *Housing Studies*, 22(5), 805-831.
- González, R., & Brown, R. (2006). Dual identities in intergroup contact: Group status and size moderate the generalization of positive attitude change. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42(6), 753-767.
- Graf, S., Paolini, S., & Rubin, M. (2014). Negative intergroup contact is more influential, but positive intergroup contact is more common: Assessing contact prominence and contact prevalence in five Central European countries. *European Journal of Social Psychology*, 44(6), 536-547.
- Hewstone, M., & Hamberger, J. (2000). Perceived variability and stereotype change. *Journal of Experimental Social Psychology*, 36(2), 103-124.
- Hortulanus, R. (1995). *Stadsbuurten*. Den Haag: VUGA.
- Jennissen, R., Engbersen, G., Bokhorst, M. & Bovens, M. (2018). *De nieuwe verscheidenheid. Toenemende diversiteit naar herkomst in Nederland*. Den Haag: WRR.
- Kleinmans, R.J. & Bolt, G. (2010). *Verval, ervaring en collectieve zelfredzaamheid in stadsbuurten*. Den Haag: Nicis Institute.
- Kotzur, P.F., Schafer, S.J. & Wagner, U. (2019). *British Journal of Social Psychology* 58(3), 668-690.
- Kunda, Z., & Oleson, K. C. (1995). Maintaining stereotypes in the face of disconfirmation: Constructing grounds for subtyping deviants. *Journal of personality and social psychology*, 68(4), 565.
- Laan-Bouma, W. van der (2005). *De buurt als belemmering*. Uitgeverij Van Gorcum.
- Lemmer, G., & Wagner, U. (2015). Can we really reduce ethnic prejudice outside the lab? A meta-analysis of direct and indirect contact interventions. *European Journal of Social Psychology*, 45(2), 152-168.
- Lucassen, J., & L. Lucassen (2018). *Vijf eeuwen migratie: een verhaal van winnaars en verliezers*. Amsterdam: Atlas Contact.
- Mazziotta, A., Mummendey, A., & Wright, S. C. (2011). Vicarious intergroup contact effects: Applying social-cognitive theory to intergroup contact research. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14(2), 255-274.
- Movisie (2009). *Ruimte voor toekomst, zicht op duurzame interetnische ontmoetingen*. Utrecht: Movisie.
- Niekerk, M. van, Sunier, T. & Vermeulen, H. (1989). *Bekende vreemden : Surinamers, Turken en Nederlanders in een naoorlogse wijk*. Amsterdam: 't Spinhuis.
- Paolini, S., Harwood, J., & Rubin, M. (2010). Negative intergroup contact makes group memberships salient: Explaining why intergroup conflict endures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(12), 1723-1738.
- Paluck, E. L. (2009). Reducing intergroup prejudice and conflict using the media: a field experiment in Rwanda. *Journal of personality and social psychology*, 96(3), 574.
- Pettigrew, T. F. (2009). Secondary transfer effect of contact: Do intergroup contact effects spread to noncontacted outgroups? *Social Psychology*, 40(2), 55.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of personality and social psychology*, 90(5), 751.
- Pettigrew, T. F., Tropp, L. R., Wagner, U., & Christ, O. (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International journal of intercultural relations*, 35(3), 271-280.
- Plant, E. A. (2004). Responses to interracial interactions over time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(11), 1458-1471.

- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO). (2005). *Niet langer met de ruggen naar elkaar*. Den Haag: RMO.
- Rast, M.C., & Ghorashi, H. (2018). Dancing with 'The Other': Challenges and Opportunities of Deepening Democracy through Participatory Spaces for Refugees. *Social Inclusion*, 6 (1), pp. 188-198.
- Rijksoverheid *Actieplan Polarisation en radicalisering 2007-2011*.
- Rohmann, A., Florack, A., & Piontkowski, U. (2006). The role of discordant acculturation attitudes in perceived threat: An analysis of host and immigrant attitudes in Germany. *International Journal of Intercultural Relations*, 30(6), 683-702.
- Sampson, R. J., & Raudenbush, S. W. (2004). The Social Structure of Seeing Disorder. *Social Psychology Quarterly*, 67(4), 319-342.
- Shadid, W.A. (1998). *Grondslagen van interculturele communicatie*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Sociaal - en Cultureel Planbureau (2007). *Interventies voor integratie: het tegengaan van etnische concentratie en het bevorderen van interetnisch contact*. Den Haag: SCP.
- Sociaal – en Cultureel Planbureau (2020). *Ervaren discriminatie in Nederland II*. Raadpleegbaar op: <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/04/02/ervaren-discriminatie-in-nederland-ii>.
- Stephan, W. G. (2014). Intergroup anxiety theory, research, and practice. *Personality and Social Psychology Review*, 18(3), 239-255.
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In Oskamp, S. (Ed.) *Reducing Prejudice and Discrimination* (pp. 23–45). Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Swart, H., Hewstone, M., Christ, O., & Voci, A. (2011). Affective mediators of intergroup contact: A three-wave longitudinal study in South Africa. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(6), 1221–1238.
- Sztompka, P. (1999). *Trust: a sociological theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thijssen, L. D. J. (2020). *Racial and Ethnic Discrimination in Western Labor Markets: Empirical Evidence from Field Experiments* (Proefschrift, Universiteit Utrecht).
- Taouanza, I., Felten, H., & Keuzenkamp, S. (2016). *Werkt het aangaan van een dialoog?* Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- Tinnemans, K., Meijer, R., Koster, N., & van Iersel, N. (2019). *Sociale verbinding tussen Nieuwkomers en andere wijkbewoners. Een verkenning van wijkinitiatieven gericht op sociale verbinding*. Utrecht: KIS.
- Tolsma, J., van der Meer, T., & Gesthuizen, M. (2009) The impact of neighbourhood and municipality characteristics on social cohesion in the Netherlands. *Acta Politica*. 44(3) p. 286-313.
- Tropp, L. R. (2003). The psychological impact of prejudice: Implications for intergroup contact. *Group Processes & Intergroup Relations*, 6(2), 131-149.
- Tropp, L. R. (2006). Stigma and intergroup contact among members of minority and majority status groups. Stigma and group inequality. *Social psychological perspectives*, 54, 171-191.
- Tropp, L. R., & Pettigrew, T. F. (2005). Differential relationships between intergroup contact and affective and cognitive dimensions of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(8), 1145-1158.
- Tropp, L. R., & Pettigrew, T. F. (2005). Relationships between intergroup contact and prejudice among minority and majority status groups. *Psychological Science*, 16(12), 951-957.
- Turner, R. N., Hewstone, M., Voci, A., Paolini, S., & Christ, O. (2007). Reducing prejudice via direct and extended cross-group friendship. *European Review of Social Psychology*, 18(1), 212-255.
- Valentine, G. (2008). Living with difference: reflections on geographies of encounter. *Progress in Human Geography*, 32, 323-337.
- Verloove, J., Van Wonderen, R., & Felten, H. (2020). *Theorieën en aanpakken van polarisatie*. Utrecht: KIS. Raadpleegbaar op: <https://www.kis.nl/publicatie/theorie%C3%ABn-en-aanpakken-van-polarisatie>
- Vescio, T. K., Sechrist, G. B., & Paolucci, M. P. (2003). Perspective taking and prejudice reduction: The mediational role of empathy arousal and situational attributions. *European Journal of Social Psychology*, 33, 455-472.
- Vezzali, L., Hewstone, M., Capozza, D., Giovannini, D., & Wölfer, R. (2014). Improving intergroup relations with extended and

vicarious forms of indirect contact. *European Review of Social Psychology*, 25(1), 314–389.

Vezzali, L., Di Bernardo, G. A., Stathi, S., Visintin, E. P., & Hewstone, M. (2018) Using intercultural videos of direct contact to implement vicarious contact: A school-based intervention that improves intergroup attitudes. *Group Processes & Intergroup Relations*, 22 (7). 1059-1076.

Völker, B., Flap, H., & Lindenberg, S. (2007) When are neighbourhoods communities? Community in Dutch neighbourhoods. *European Sociological Review*, 23, 99-114.

VROM-Raad (2006). *Stad en Stijging. Sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing*. Den Haag: VROM-raad.

Wolsko, C., Park, B., Judd, C. M., & Bachelor, J. (2003). Intergroup contact: Effects on group evaluations and perceived variability. *Group Processes & Intergroup Relations*, 6(1), 93-110.

van Wonderen, R., (2019). *Handreiking van polarisatie naar verbinding*. Utrecht: KIS. Raadpleegbaar op: <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/handreiking-van-polarisatie-naar-verbinding.pdf>.

van Wonderen, R., & Van den Berg, G. (2019). *Jongeren en polarisatie. Verkenning naar polarisatie waarbij jongeren zijn betrokken en gehanteerde werkwijzen om hier mee om te gaan*. Utrecht: VJI/NJi. Raadpleegbaar op: <https://www.platformjep.nl/documenten/publicaties/2019/07/17/verkenning-jongeren-en-polarisatie>.

Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T., & Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(1), 73–90.

Zhou, S., Page-Gould, E., Aron, A., Moyer, A., & Hewstone, M. (2019). The extended contact hypothesis: A meta-analysis on 20 years of research. *Personality and Social Psychology Review*, 23(2), 132-160.

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

Colofon

Financier:
Auteurs:

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Ron van Wonderen
Hanneke Felten

Foto omslag:

Co de Kruijff

Ontwerp:
Uitgave:

Design Effects
Kennisplatform Integratie & Samenleving
P/a Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van het Kennisplatform Integratie & Samenleving: <http://www.kis.nl>.

ISBN 978-94-6409-047-5

© Kennisplatform Integratie & Samenleving, Utrecht 2020.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

KENNISPLATFORM INTEGRATIE & SAMENLEVING

Kennisplatform Integratie & Samenleving doet onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit. Daarnaast staat het platform open voor vragen, signalen en meningen en formuleert daar naar beste vermogen een antwoord op.

Deze kennisuitwisseling is bedoeld om een fundamentele bijdrage te leveren aan een pluriforme en stabiele samenleving. Blijf op de hoogte van alle projecten, vragen en antwoorden en andere kennisuitwisseling via www.kis.nl, de [nieuwsbrief](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

Kennisplatform Integratie & Samenleving is een programma van het Verwey-Jonker Instituut en Movisie
T 030 230 32 60 E info@kis.nl I www.kis.nl

